

REFERENTNI OKVIR KOMPETENCIJA ZA DEMOKRATSKU KULTURU SAVETA EVROPE

Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu.¹
Strazburg: Savet Evrope, 2020, 85, 57, 130 str.

„Образовање не менја свет,
менја особе које ће тај свет променити”
(Paulo Freire)

¹ *Reference Framework of Competences for Democratic Culture*, Council of Europe (2018):

Volume 1: Context, concepts and model (2018a);

Volume 2: Descriptors of competences for democratic culture (2018b);

Volume 3: Guidance for implementation (2018c).

Verzija na srpskom jeziku čije delove navodimo u ovom prikazu: *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu*, Savet Evrope (2020):

Knjiga 1: Kontekst, koncept i model (2020a);

Knjiga 2: Deskriptori kompetencija za demokratsku kulturu (2020b);

Knjiga 3: Vodič za implementaciju (2020c).

Budući da su učenje jezika na ranom uzrastu i sticanje plurilingvističke kompetencije – kao osnovna tematska nit ovog broja *Metodičkih vidika* – intrinzički povezani sa interkulturnim pristupom u nastavi² i razvojem kritičke svesti i demokratskih vrednosti, koji su od suštinskog značaja za održivost otvorenih i raznolikih društava na globalnom nivou, u ovom prikazu biće predstavljena publikacija Saveta Evrope *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu*³ (nadalje *ROKDK*), čiji je osnovni cilj da, kroz sistematsko uključivanje u obrazovne politike i prakse, doprinese razvoju demokratske kulture i senzibilizaciji svih aktera u različitim nastavnim i društvenim kontekstima na interkulture i demokratske vrednosti i kompetencije.

Savremeno društvo 21. veka, usmereno ka globalizaciji i interkulturnoj komunikaciji, doprinelo je modifikaciji ciljeva obrazovanja stavivši ga pred izazov suočavanja sa Drugošću i učinivši ga ključnim sredstvom za promovisanje kritičkog mišljenja i demokratskog ponašanja sticanjem interkulture komunikativne kompetencije i kompetencija zasnovanih na univerzalnim vrednostima, te formiranjem globalno odgovornog pojedinca, koji bi od najranijeg uzrasta trebalo da stiče autonomiju i svest kako o sopstvenom kulturno oblikovanom poimanju sveta, tako i o drugačijem kulturnom etosu. Akcenat se tako, pored edukativne, stavlja i na vaspitnu ulogu obrazovanja, odnosno na prepoznavanje i poštovanje lične i kolektivne različitosti, otvorenost, empatičnost, asertivnost, pospešivanje građanskih i moralnih vrednosti koje razvijaju demokratski duh i kritičko mišljenje, kao i na dinamički proces sticanja interkulture i demokratske kompetencije, neophodnih za efikasan i adekvatan interkulturni dijalog i prevazilaženje kulturnih šokova, predmnjenja, stereotipa i svih oblika diskriminacije.

---

² U okviru Uneskoveg dokumenta *Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century* (1996) preporučuje se da interkulturna komponenta bude inkorporirana u sve nivoe obrazovnog sistema sa fokusom na „četiri stuba” obrazovanja: učiti da znam, učiti da radim, učiti da budem i učiti da živim zajedno sa drugima. Interkulturno obrazovanje potvrđeno je ne samo kao pedagoški, već i kao opšti politički cilj, a akcenat se stavlja pre svega na učenje kako da se živi sa drugima, u duhu poštovanja vrednosti pluralizma, mira, međusobnog uvažavanja, razumevanja i prava na različitost. Interkulturni pristup u nastavi zahteva fleksibilan i dinamičan model u razvoju nastavnog plana i programa, koji se zasniva na konstruktivističkoj koncepciji učenja usmerenog na učenika i međuzavisnosti znanja i sistema vrednosti, te u ovom kontekstu obrazovanje ima dvostruku misiju: intelektualnu i društvenu.

Stoga, cilj ovog prikaza je da predstavi model kompetencija za demokratsku kulturu definisan u *ROKDK*, postulate na kojima se navedene kompetencije zasnivaju i njihove konstitutivne elemente: vrednosti, stavove, veštine, znanje i kritičko razumevanje, kao i da promoviše implementaciju istih u nastavni proces radi izgrađivanja društveno odgovornog globalnog građanstva. Aktivacijom kompetencija za demokratsku kulturu od najranijeg uzrasta podstiče se promišljanje i aktivno, celoživotno učenje, usmereno na učenike i njihovu autonomiju i saradnju čime se teži postizanju krajnje svrhe *ROKDK*, a to je stvaranje otvorenih, tolerantnih i multikulturnih društava kroz obrazovanje i transformaciju pojedinaca u demokratski i interkulturno kompetentne i samosvesne građane.

ROKDK Saveta Evrope dokument je u koji su utkani osnovni principi ove organizacije⁴, te se tako zasniva na operacionalizaciji njena tri stuba: poštovanju ljudskih prava, unapređenju demokratije i uspostavljanju vladavine prava, radi osnaživanja budućih građana sveta i njihovog aktivnog učešća u interkulturnom dijalogu i kulturi demokratije. Obrazovanje ima ključnu ulogu u promovisanju pomenutih vrednosti Saveta Evrope, dok se u širem smislu posmatra i kao sredstvo odbrane od porasta nasilja u društvu, rasizma, ekstremizma, ksenofobije, diskriminacije i svakog oblika netolerancije⁵. Demokratija, obrazovanje i interkulturni dijalog su na taj način suštinski i neraskidivo međusobno povezani u neodvojivu celinu, jer je demokratija osnovna vrednost u obrazovanju, a obrazovanje predstavlja sredstvo za njeno jačanje i održavanje, dok je za demokratsku kulturu⁶ i suživot u jednakosti u multikulturnim društvima potrebno

---

⁴ Savet Evrope je međunarodna organizacija evropskih zemalja nastala 1949. godine, a čini je 46 članica, među kojima je i Republika Srbija. Njeno osnovno polazište je da se demokratija, ljudska prava i vladavina prava moraju konstantno održavati i podsticati, što predstavlja dugoročan proces u kom obrazovanje ima ključnu ulogu za izgradnju demokratskog društva i podizanje svesti građanstva. Ova organizacija je u svojoj dugogodišnjoj praksi podsticanja obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava izradila mnoštvo materijala za informisanje, osveščivanje i praktičnu primenu koje imaju za cilj da osposobe pojedince da doprinesu utemeljenju demokratske kulture u društvu, radi unapređivanja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ono što je nedostajalo jeste jasno usmerenje i razumevanje zajedničkih ciljeva građanskog obrazovanja, te je *ROKDK* osmišljen da premosti taj jaz (2020c: 5).

⁵ *Povelja Saveta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava* (2010), Savet Evrope.

⁶ Termin „demokratska kultura” podrazumeva da demokratija ne može da postoji bez demokratskih institucija i zakona, a da takve institucije i zakoni ne mogu da funkcionišu u praksi ako nisu utemeljeni u demokratskoj kulturi, odnosno u demokratskim

poštovanje drugosti i odgovarajući interkulturalni dijalog koji „neguje konstruktivno angažovanje koje savladava uočene kulturološke prepreke, smanjuje netoleranciju, predrasude i stereotipe, jača koheziju demokratskih društava i pomaže u rešavanju konflikata” (2020a: 31). *ROKDK* nastaje tako kao rezultat uverenja da je jedna od glavnih misija na svim obrazovnim nivoima (počev od predškolskog preko osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, uključujući i obrazovanje odraslih i stručno, kao i celoživotno obrazovanje), između ostalog, da osposobi i osnaži učenike za aktivno i kompetentno učešće u demokratskoj kulturi i kulturološki raznovrsnim i kompleksnim društvima, nudeći odgovor na pitanje pomoću kojih kompetencija je to moguće postići. Kompetencija je uopšteno u ovom Okviru definisana kao „sposobnost aktiviranja i primene relevantnih vrednosti, stavova, veština, znanja i/ili razumevanja da bi se na odgovarajući način i delotvorno odgovaralo zahtevima, izazovima i mogućnostima koje su predstavljene u datoj vrsti konteksta” (2020a: 32), dok se demokratska kompetencija i njena komponenta, interkulturalna kompetencija, određuju kao sposobnost da se mobilišu i koriste relevantni psihološki resursi (vrednosti, stavovi, veštine, znanje i/ili razumevanje) da bi se adekvatno i delotvorno odgovorilo na zahteve, izazove i mogućnosti koje predstavljaju i donose demokratske i interkulturalne situacije (*idem*: 32). Navedene kompetencije imaju transformacioni kapacitet i podstiču kritičko ramišljanje i razumevanje, interakciju i kreativna rešenja za različite vrste sukoba i nesporazuma, ali se ne stiču automatski, već moraju da se uče i praktično primenjuju. Tako je demokratski i interkulturalno kompetentan pojedinac onaj koji razvija kapacitete potrebne da postane aktivan i autonoman učesnik u interkulturalnom dijalogu i koji angažuje različite podsetove kompetencija na dinamičan način u skladu sa situacijom i konkretnim potrebama i ciljevima.

Postoje tri osnovne komponente *Referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu*, predstavljene u 3 knjige⁷: 1) konceptualni model

---

vrednostima, stavovima i praksama koje dele građani i institucije (2020a: 69). Okvir konceptualizuje demokratsku kulturu kao način življenja, ponašanja i interakcije sa drugima koji zahteva da ljudi budu spremni da razgovaraju i pregovaraju jedni sa drugima, budu otvorenog uma, pokažu uzajamno poštovanje, traže zajednički jezik i mirno rešavaju probleme i sukobe.

⁷ Savet Evrope je 2020. godine objavio novi tom posebno posvećen visokom obrazovanju: *Reference framework of competences for democratic culture (RFCDC) - Guidance document for higher education* (Council of Europe, 2020). *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu: Vodič za visoko obrazovanje* dokument je koji nudi predloge za nastavu, učenje i institucionalnu politiku i predstavljao bi četvrti tom serije, ali se formalno ne vodi kao takav.

kompetencija koje bi učenici trebalo da steknu kroz obrazovno-vaspitni proces kako bi efikasno i aktivno učestvovali u interkulturalnom dijalogu, poštovali principe demokratske kulture i izrasli u demokratske građane koji poštuju drugost; 2) registar validiranih i skaliranih deskriptora svih kompetencija predstavljenih u navedenom modelu; 3) vodič za implementaciju, namenjen institucijama i pojedincima, u kome se prikazuje kako model i deskriptori mogu doprineti razvoju nastavnog plana i programa, nastavnom procesu, pedagoškim pristupima, evaluaciji kompetencija za demokratsku kulturu, edukaciji nastavnika i borbi protiv radikalizacije i terorizma. Knjiga 1 (*Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu: kontekst, koncept i model*) izlaže pozadinu i istorijat nastanka ROKDK i rad Saveta Evrope koji je prethodio njegovoj elaboraciji, ističe važnost demokratske kulture, interkulturalnog dijaloga i institucionalnih struktura, definiše koncepte identiteta i kulture, objašnjava šta Okvir predstavlja i teorijske postavke na kojima se zasniva i nudi opis modela kompetencija potrebnih za demokratsku kulturu i interkulturalni dijalog, kao i glosar ključnih termina; knjiga 2 (*Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu: Deskriptori kompetencija*) pruža uvid u kompletan registar svih deskriptora kompetencija za demokratsku kulturu i opisuje način na koji su isti testirani, razvijeni i rangirani, dok knjiga 3 (*Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu: Vodič za implementaciju*) nudi smernice o tome kako se ROKDK može primeniti u različitim obrazovnim sistemima i kontekstima⁸, te se bavi nastavnim planovima i programima,

---

⁸ Moramo istaći da je postepeno uvođenje kompetencija za demokratsku kulturu u obrazovni sistem u Srbiji započeto 2017. godine pilot projektom „Podsticanje demokratske kulture u školama”, kada su se donosioci odluka u obrazovnoj sferi i praktičari iz 20 odabranih škola upoznali sa ROKDK, kako bi ga primenili na nivou obrazovnih politika i nivou škola: na nivou politika, to je podrazumevalo uvezivanje kompetencija navedenih u Okviru sa planovima i programima nastave i učenja, dok je na nivou škola obuhvatalo primenu pristupa razvijanja datih kompetencija kroz nastavne i vannastavne aktivnosti, kao i saradnju sa lokalnom zajednicom. Projekat „Kvalitetno obrazovanje za sve”, započet 2019. godine i baziran na iskustvu pilot projekta, nastavio je rad na ostvarenju istih ciljeva u proširenom obimu: obuhvatio je novih 40 škola, škole iz pilot projekta preuzele su mentorsku ulogu, a ZUOV je radio na povezivanju kompetencija za demokratsku kulturu sa planovima i programima nastave i učenja. Nova faza tog projekta krenula je sa radom početkom 2023. godine i ima za cilj da dobre prakse i iskustva škola prenese novim školama širom Srbije, te tako uspostavi, proširi ili učvrsti demokratsku kulturu među učenicima. U kontekstu Srbije, ROKDK predstavlja razradu, tj. nadogradnju na opšte međupredmetne kompetencije, dodatno naglašava principe inkluzivnog obrazovanja i stavlja fokus na vaspitnu ulogu škole, cit. u *Smernice za podsticanje demokratske kulture: paket materijala za mentorske škole* (2023), Savet Evrope/Ministarstvo prosvete Republike Srbije, str. 7 i 13.

pedagogijom, ocenjivanjem, kontinuiranom edukacijom nastavnika, sveobuhvatnim pristupom školi i jačanjem otpornosti prema radikalizaciji koja može da vodi u nasilni ekstremizam i terorizam.

Prvi tom sadrži konceptualni model sastavljen od 20 kompetencija koji je utvrdio multidisciplinarni tim međunarodnih eksperata nakon dugoročnih istraživanja i konsultacija⁹, kao i informacije o istorijatu i izradi modela i načinu na koji je zamišljeno da se isti koristi. „Model kompetencija za demokratsku kulturu definiše vrednosti, stavove, veštine, znanje i kritičko razumevanje koje pojedinac treba da poseduje da bi bio aktivni učesnik u demokratskoj kulturi/društvu/grupi” (2020c: 12). Shodno tome, model je organizovan u četiri transverzalne oblasti, od kojih dve pripadaju afektivnom domenu (vrednosti i stavovi), a dve kognitivnom (veštine i znanje i kritičko razumevanje), i sagledane su na sledeći način (2020a: 38–56):

- Vrednosti su definisane kao opšta uverenja o željenim ciljevima kojima pojedinac treba da teži, odnosno imaju normativno-preskriptivnu ulogu o tome kako treba postupati ili misliti u različitim situacijama. Identifikovana su tri seta vrednosti, neophodnih za demokratsku kulturu i interkulturni dijalog: vrednovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava; vrednovanje kulturne raznolikosti kao kapitala za društvo, koji treba negovati i zaštititi, i vrednovanje demokratije, pravde, poštenja, jednakosti i vladavine prava;
- Stavovi su opisani kao sveukupna mentalna orijentacija koju pojedinci usvajaju u odnosu na nekoga ili nešto (osobu, grupu, instituciju, događaj, simbol itd.) i sastoje se od četiri komponente: verovanja ili mišljenja o predmetu stava, emocije ili osećanja prema tom predmetu, pozitivnoj ili negativnoj proceni predmeta i tendenciji ponašanja na određeni način u odnosu na taj predmet. Ističe se šest stavova neophodnih za demokratsku kulturu i interkulturni dijalog: otvorenost prema drugim kulturama i drugačijim uverenjima, pogledima na svet i praksama; poštovanje¹⁰ (drugih ljudi i drugačijeg mišljenja, pogleda na svet i praksi); građanski duh; odgovornost; samoeфикаsnost (vera u sopstvenu sposobnost za postizanje

---

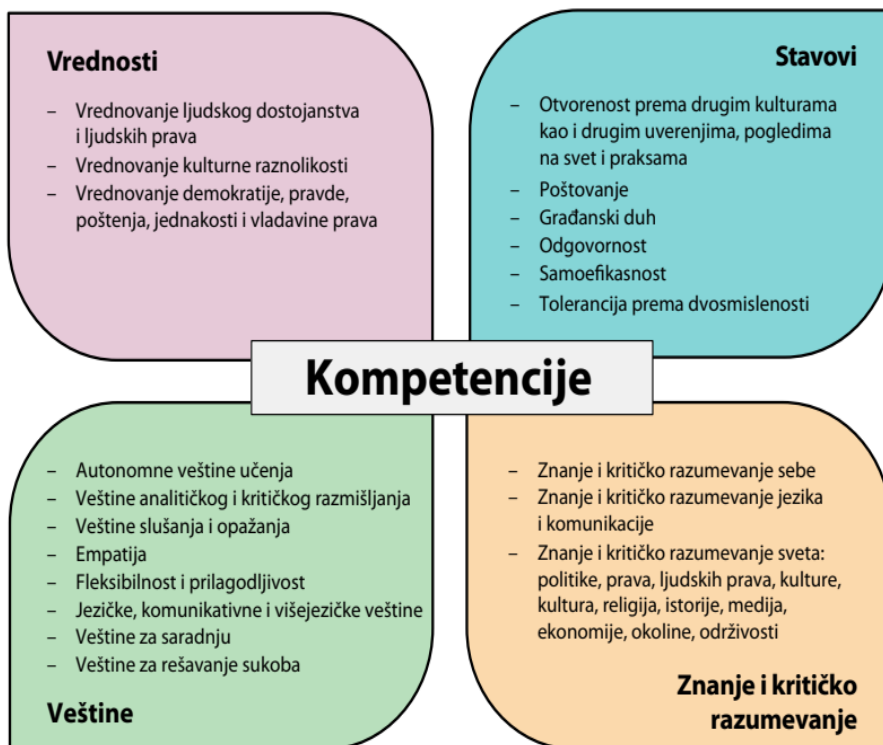
⁹ Utemeljenje modela kompetencija i proces putem koga su ustanovljene detaljno su opisani i u prethodnoj publikaciji Saveta Evrope (2016): *Kompetencije za demokratsku kulturu: živeti zajedno kao jednaki u kulturno raznolikim demokratskim društvima*.

¹⁰ U ROKDK (2020a: 42) se ističe da je poštovanje manje dvosmislen pojam u odnosu na toleranciju pošto se zasniva na jednakosti i priznavanju dostojanstva, prava i sloboda drugih, dok tolerancija može značiti puko trpljenje ili podnošenje određene razlike ili nečega što pojedinac inače radije ne bi trpeo.

određenih ciljeva) i tolerancija prema dvosmislenosti (priznavanje postojanja više stanovišta i tumačenja svake date situacije, tolerisanje neizvesnosti i njeno konstruktivno rešavanje);

- Veštine su označene kao sposobnost primene složenih i dobro organizovanih obrazaca razmišljanja ili ponašanja na prilagodljiv način kako bi se postigao određeni cilj. Postoji osam skupova veština neophodnih za demokratsku kulturu i interkulturni dijalog: autonomne veštine učenja; veštine analitičkog i kritičkog razmišljanja; veštine slušanja i opažanja; empatija; fleksibilnost i prilagodljivost; jezičke, komunikativne i višejezičke veštine; veštine za saradnju i veštine za rešavanje sukoba;
- Znanje je prikazano kao skup informacija koje poseduje pojedinac, a kritičko razumevanje kao shvatanje i uvažavanje značenja u kontekstu demokratskih procesa i interkulturnog dijaloga koje podrazumeva aktivnu refleksiju i kritičku evaluaciju onoga što je predmet razumevanja i tumačenja (nasuprot automatskom, ustaljenom i nepromišljenom tumačenju). Izdvajaju se tri osnovna skupa znanja i kritičkog razumevanja neophodnih za demokratsku kulturu i interkulturni dijalog: znanje i kritičko razumevanje sebe (samosvest i samorazumevanje), znanje i kritičko razumevanje jezika i komunikacije, kao i znanje i kritičko razumevanje sveta: politike, prava, ljudskih prava, sopstvene i drugih kultura, religije, istorije, medija, ekonomije, okoline i održivosti.

U kontekstu demokratske kulture i interkulturnog dijaloga ovaj konceptualni model, koji ujedno predstavlja i srž Okvira, ističe da se može smatrati „da pojedinac postupa kompetentno kada prikladno i delotvorno odgovara na zahteve, izazove i mogućnosti koje pred njega postavljaju demokratske i interkulturalne situacije, tako što mobilise i koristi neke ili svih 20 kompetencija” (2020a: 38). Prema *ROKDK*, ovih 20 kompetencija koje predstavljaju temelj promovisanja demokratske kulture, budući da su presudne za razvoj aktivnih članova globalnog društva, retko se upotrebljavaju i raspoređuju individualno, već će kompetentno ponašanje pre podrazumevati „istovremenu ili sekvencijalnu aktivaciju i primenu celokupnog skupa kompetencija na dinamički i usklađen način”, što omogućava pojedincu da se primereno i efikasno prilagodi konkretnim zahtevima i izazovima koje predstavlja određena situacija (*idem*: 57).

Slika 1. Model kompetencija za demokratsku kulturu (ROKDK, 2020a: 38)

Drugi tom *ROKDK* nudi detaljan opis dva skupa deskriptora koji omogućavaju operacionalizaciju kompetencija za demokratsku kulturu: a) skup od 135 ključnih i skaliranih deskriptora koji postavljaju ciljeve i ishode učenja za svaku od prethodno navedenih kompetencija iz modela i obuhvataju samo one vrednosti, stavove, veštine, znanje i razumevanje koji se mogu naučiti, predavati i ocenjivati, dok istovremeno ukazuju na određeni nivo osposobljenosti – osnovni, srednji i napredni; b) prošireni skup od 447 validiranih deskriptora, gde su neki povezani sa konkretnim nivoom osposobljenosti, dok se drugi nalaze između dva nivoa. Svrha tih normiranih ključnih reči jeste da korisnicima *ROKDK* pomognu da bolje razumeju ishode koje mogu postići prilikom razvoja određene kompetencije, te da planiraju nastavu i procenjuju ostvarenost planiranih ishoda. Deskriptori su jasne, eksplicitne i koncizne izjave ili pozitivni opisi onoga što je pojedinac sposoban da uradi ako je usvojio propisanu kompetenciju i pokazuju postignuće konkretnog nivoa ovladavanja specifičnom kompetencijom iz modela. Formulirani su koristeći jezik ishoda učenja, te počinju jednoznačnim glagolom i opisuju neko

uočljivo ponašanje povezano sa određenim rezultatom učenja, tako da mogu da posluže ne samo kao kriterijumi za evaluaciju i vrednovanje stepena demokratske kompetentnosti i progressa pojedinca, već i kao referentne tačke i koristan alat za izradu nastavnog plana i programa i pedagoško planiranje, pa stoga doprinose stvaranju koherentnosti. Osnovni izvor za njihovu elaboraciju bilo je prethodno uspešno iskustvo u razvoju deskriptora za *Zajednički evropski referentni okvir za jezike* (Savet Evrope, 2001), te je preduzet sličan proces formulisanja, testiranja i rangiranja deskriptora kompetencija za demokratsku kulturu u nekoliko faza: definisanje kriterijuma za formulisanje deskriptora; formulisanje početne velike banke nacрта deskriptora; izbor deskriptora na osnovu povratnih informacija eksperata i profesionalaca iz oblasti obrazovanja; pilotiranje odabranih deskriptora u različitim obrazovnim okruženjima širom Evrope i rangiranje deskriptora na različite nivoe osposobljenosti. Sledeći kriterijumi korišćeni su za njihovo uobličavanje: a) sažetost - deskriptori su morali biti kratki, idealno ne duži od 25 reči; b) pozitivnost - svaki deskriptor je morao izražavati sposobnost u smislu pozitivne tvrdnje (npr. može, izražava, podržava), bez korišćenja negacije; c) jasnoća - svaki deskriptor je morao biti jasan, relativno jednostavne gramatičke strukture i bez upotrebe žargona; d) nezavisnost - svaki deskriptor je morao biti nezavistan od ostalih; e) određenost - svaki deskriptor je trebalo da opisuje konkretna ponašanja ili postignuća koja bi ukazivala na to da li je neki pojedinac ovladao relevantnom vrednošću/stavom/veštinom/znanjem/razumevanjem i u kojoj meri (2020b: 51–52).

4. Otvorenost prema drugim kulturama kao i drugim uverenjima, pogledima na svet i praksama

21	Pokazuje interesovanje za učenje o uverenjima, vrednostima, tradicijama i pogledima na svet drugih ljudi	Osnovni
22	Izražava zainteresovanost za putovanje u druge zemlje	
23	Izražava radoznalost prema tuđim uverenjima i tumačenjima i drugim kulturnim orijentacijama i pripadnostima	Srednji
24	Izražava zahvalnost za mogućnost da doživi druge kulture	
25	Traži i pozdravlja mogućnosti za susrete s ljudima koji neguju drugačije vrednosti, običaje i ponašanja	Napredni
26	Traži kontakt s drugim ljudima kako bi učio/la o njihovoj kulturi	

Slika 2. Primer ključnih deskriptora za otvorenost prema drugim kulturama, uverenjima, pogledima na svet i praksama (ROKDK, 2020b: 17)

Ukratko, deskriptori pružaju praktičnu, operativnu dimenziju kompetencija definisanih u *ROKDK*, predviđajući specifična, konkretna i vidljiva ponašanja koja pojedinci mogu da ispolje u demokratskim i interkulturnim situacijama, dok istovremeno omogućavaju evaluaciju aktivnosti učenja i specifičnih inicijativa za unapređenje kompetencija za demokratsku kulturu i osnaživanje svih aktera u različitim obrazovnim okruženjima.

Treći tom predstavlja najobimniji deo *ROKDK* i vodič je za njegovu implementaciju kako u obrazovni, tako i u širi društveni kontekst, budući da pruža smernice, primere iz prakse, preporuke i korisne resurse namenjene kreatorima obrazovnih politika i edukatorima u svim sektorima obrazovanja o tome kako se model kompetencija i deskriptori mogu integrisati i koristiti za planiranje nastave, organizaciju procesa učenja i pedagošku praksu, evaluaciju kompetencija za demokratsku kulturu, obrazovanje nastavnika, integrativnu viziju škole i jačanje otpornosti prema radikalizaciji. U prvim poglavljima diskutuje se o integraciji modela i deskriptora u tri faze planiranja obrazovanja: u izradi nastavnog plana i programa, pedagoškom planiranju i ocenjivanju. Nakon toga slede poglavlja koja se bave načinima na koji se *ROKDK* koristi za edukaciju nastavnika, ističe se koliko je isti relevantan za razvijanje otpornosti na radikalizaciju i kako se može sprovesti kroz sveobuhvatni pristup školi koji podrazumeva i saradnju sa lokalnom zajednicom. Kako je za razvoj kompetencija za demokratsku kulturu potreban holistički pristup, transverzalnost, kontinuitet i istrajnost, Savet Evrope je usvojio „pristup cele škole” za primenu modela kompetencija za demokratsku kulturu u praksi.

„Pristup cele škole, u kontekstu razvoja demokratske kulture, u školama integriše demokratske vrednosti i principe ljudskih prava u nastavu i učenje, u rukovođenje školom i u celokupnu školsku klimu, sa ciljem da se učenicima omogući iskustvo u praktičnoj primeni kompetencija za demokratsku kulturu”¹¹.

Model kompetencija za demokratsku kulturu može se koristiti u celini ili delimično, kao sredstvo za obogaćivanje nastavnog plana i programa kroz njegovu reviziju, osmišljavanje, izradu i povezivanje sa svakodnevnim životnim situacijama. Kao što je već navedeno, kompetencije za demokratsku kulturu ne javljaju se pojedinačno, već su međusobno povezane i isprepletene sa samim nastavnim procesom, koga čine nastavni sadržaji i metode i tehnike realizacije istih. Razvoj navedenih kompetencija može se pospešivati kako kroz sadržaje

---

¹¹ *Vodič za podsticanje demokratske kulture u školama* (2023), Savet Evrope / Ministarstvo prosvete Republike Srbije, str. 18–19.

određenih predmeta¹², međupredmetni nastavni pristup i vannastavne aktivnosti, tako i kroz samu organizaciju nastave, odnosno putem različitih metoda, među kojima se ističu sledeći: metode i pristupi orijentisani na proces – oblikovanje demokratskih stavova i ponašanja; demokratski procesi na času; učenje kroz saradnju; učenje zasnovano na projektu; društveno korisno učenje, kao i metode i pristupi zasnovani na sadržaju – korišćenje postojećeg nastavnog plana i programa u okviru predmetnih oblasti; timska nastava i pristupi koji obuhvataju integrisan nastavni plan i program, te bavljenje „skrivenim nastavnim planom i programom”. Prvih pet razvijaju kompetencije za demokratsku kulturu uglavnom kroz način na koji je organizovan proces učenja, dok se ostale tri metode odnose na konkretne sadržaje (2020c: 31). *ROKDK* se može koristiti kako za osmišljavanje samo jedne aktivnosti na času (npr. simuliranje situacija ili diskusije o određenoj temi) ili za složenije zadatke, kao što su grupni projekti i aktivnosti koje kombinuju rad na času sa aktivnostima u lokalnoj zajednici, tako i za osmišljavanje i izradu vannastavnih aktivnosti (društveno koristan rad u zajednici ili društveno korisno učenje) ili isključivo za vanškolske aktivnosti poput volontiranja. Kroz te zadatke, aktivnosti i projekte, kompetencije za demokratsku kulturu mogu se razvijati samostalno ili zajedno sa konkretnim kompetencijama za određeni predmet ili kroz interdisciplinarnu nastavnu temu i kompetencije (2020c: 23). Evaluacija postignuća uvek treba da se zasniva na valjanim, pouzdanim, pravičnim, transparentnim i praktičnim metodama; međutim, kada se ocenjuju kompetencije za demokratsku kulturu, presudno je i da se osigura da te metode uvažavaju dostojanstvo i prava učenika, a kao najpogodnije se ističu formativna i dinamička evaluacija, odnosno pristupi mešovitim metoda (kroz prezentacije, usmene i pismene ispite), uključujući i samoocenjivanje i vršnjačko ocenjivanje (2020c: 75). *ROKDK* takođe preporučuje da se integracija i primena modela kompetencija za demokratsku kulturu dosledno uključuju u obrazovanje i obuku studenata nastavnika (budućih nastavnika) i u profesionalni razvoj praktičara (aktivnih nastavnika), a ključna uloga u tome pripada institucijama za obrazovanje nastavnika pre nego što stupe u službu, kao i internom obrazovanju¹³ i programima profesionalnog razvoja, kako bi edukatori u

---

¹² Svi predmeti, kako obavezni tako i izborni, pogodni su za razvoj kompetencija za demokratsku kulturu, videti primere u trećem tomu *ROKDK*, kao i u: *Smernice za integraciju referentnog okvira kompetencija za demokratsku kulturu u odabranim programima učenja* (2022), Savet Evrope / ZUOV / Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹³ Obrazovanje nastavnika pre nego što stupe u službu treba da ih pripremi da razumeju važnost kompetencija za demokratsku kulturu bez obzira na njihovu orijentaciju

svim obrazovnim kontekstima bili motivisani, odgovarajuće podržani i dobro obučeni (2020c: 81, 87). Vodič za implementaciju završava se poglavljem u kome su objašnjeni termini radikalizacije, (nasilnog) ekstremizma i terorizma i gde se ističe zašto obrazovanje zasnovano na razvoju kompetencija za demokratsku kulturu i osnaženi nastavnici, uz pomoć ostalih aktera u nastavnom procesu i društvenom okruženju, imaju središnju ulogu u prevenciji ovih pojava. Kompetencije istaknute u modelu *ROKDK* jačaju svest pojedinaca o potrebi za inkluzivnim društvom, redukcijom diskriminacije i isključenosti marginalizovane populacije, kao i o neophodnosti stvaranja otpornosti na uslove koji mogu da iniciraju radikalizaciju i upotrebu nasilja kao sredstva rešavanja sukoba. Navedeni pristup je tako preventivan, a ne reaktivan, odnosno usmeren je upravo na sprečavanje pokretanja radikalizacije umesto na korišćenje obrazovanja za deradikalizaciju nakon što je ona već započela. *ROKDK* je relevantan za jačanje otpornosti prema radikalizaciji zato što su kompetencije koje sadrži upravo one koje pojedincima pomažu da kritički analiziraju, ocenjuju, dovode u pitanje i odbacuju nasilnu ekstremističku i terorističku propagandu i retoriku; pružaju im priliku da razumeju kompleksnost društvenih i političkih pitanja, kao i da prihvate da te situacije ne mogu uvek adekvatno da se rešavaju kroz pojednostavljene solucije; omogućavaju im da shvate i uvažavaju uverenja, perspektive i poglede na svet drugih ljudi i prihvataju da i njihovi stavovi mogu biti jednako valjani koliko i sopstveni kada se posmatraju iz pozicije drugoga; navode ih da razumeju da su nenasilna demokratska sredstva delotvorniji alati kako bi se mirno izrazila gledišta građana, rešile razlike u mišljenjima, kao i da bi se sledili politički i društveni ciljevi; konačno, uče ih da poštuju ljudska prava i dostojanstvo, kulturnu raznolikost, demokratiju, pravdu i vladavinu zakona (2020c: 108–109).

Iz svega prethodno navedenog možemo zaključiti da je *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu* razvijen kao sveobuhvatno, transparentno i koherentno štivo i sredstvo za sticanje kompetencija neophodnih za promociju demokratskih i univerzalnih vrednosti, uz iskustveno učenje, poređenje, analizu, kritičko razmišljanje i delovanje. Kroz prikazani model kompetencija, registar

---

prema specijalizovanom predmetu i da osigura da budu u stanju da slede taj pristup u svakodnevnoj školskoj praksi. Interno obrazovanje treba da se usredsredi na trenutne izazove u konkretnim situacijama na konkretnim nivoima obrazovanja i u konkretnim okruženjima, pomažući aktivnim nastavnicima da postanu kompetentniji i profesionalniji u svom svakodnevnom radu, dok neprekidni profesionalni razvoj igra naročito važnu ulogu u razvoju kompetencija za demokratsku kulturu nastavnika (2020c: 81–82).

deskriptora i smernice o nastavnom planu i programu, pedagogiji i ocenjivanju, *ROKDK* obezbeđuje materijal i fleksibilne alate koji su potrebni za vaspitno-obrazovni proces i osveščivanje pojedinaca o značaju lične i kulturne raznolikosti u sistemu formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja¹⁴. Kompetencije za demokratsku kulturu se tako mogu organizovati u vidu spiralnog kurikuluma u kome se neke ponavljaju, a druge progresivno dodaju i dodatno razvijaju tokom čitavog života. Zbog toga je važno da učenici od najranijeg uzrasta nauče da vrednuju i razumeju kompetencije za demokratsku kulturu, te da postanu samostalni i angažovani na celoživotnom učenju i izgrađivanju kritičke svesti neophodne za razvoj globalnog građanstva i održivost kohezivnih društava. Model opisan u *ROKDK* prepoznaje ključni značaj interkulturalnog dijaloga, otvorenosti i empatije za uspešnu interkulturalnu komunikaciju i pospešivanje demokratskih procesa u kulturno raznolikim društvima, a promovisanje adekvatne i efikasne interkulturalne razmene doprinosi osnovnom cilju Saveta Evrope: očuvanju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava.

ROKDK teži da implementacijom ponuđenog modela kompetencija u nastavni proces postane ključan resurs za sticanje i razvoj interkulturalne i demokratske kompetencije, obrazovanje zasnovano na vrednostima i pospešivanje kritičkog mišljenja, intelektualne autonomije učenika i njihove aktivne uloge kao angažovanih građana u savremenom multikulturalnom društvu. Ovaj dokument nije obavezujući, već nudi preporuke za kreiranje, sprovođenje i evaluaciju obrazovnih aktivnosti u različitim kontekstima i obrazovnim okruženjima. Njegova svrha je da obezbedi sveobuhvatan izvor i zajedničku terminologiju, koja omogućava svim zainteresovanim stranama da predaju, uče ili ocenjuju vrednosti, stavove, veštine, znanje i kritičko razumevanje i njihove odnose, kao i da samostalno i delotvorno učestvuju u demokratskoj kulturi i žive u miru sa drugima u kulturno raznolikim

---

¹⁴ Usvajanje kompetencija za demokratsku kulturu je celoživotni proces jer pojedinci stalno doživljavaju i analiziraju nove i drugačije situacije i kontekste. *ROKDK* i model kompetencija kao njegov centralni deo mogu pomoći u tom procesu u svim vrstama i fazama obrazovanja – formalnom, neformalnom i informalnom. Formalno obrazovanje označava strukturisan sistem obrazovanja i obuke koji polazi od predškolskog i osnovnog, preko srednjeg do univerzitetskog obrazovanja, odvija se u opštim i stručnim obrazovnim institucijama i sertifikovano je. Neformalno obrazovanje obuhvata bilo koji planirani program obrazovanja koji se razvija radi pospešivanja različitih veština i kompetencija izvan formalnog obrazovanja. Informalno obrazovanje podrazumeva proces celoživotnog učenja, pri čemu pojedinac stiče stavove, vrednosti, veštine i znanja preko obrazovnih uticaja i resursa u sopstvenoj sredini, kao i iz svakodnevnih iskustava (porodica, vršnjaci, okolina, masovni mediji, posao, igra, itd). (2020a: 19)

demokratskim društvima. *ROKDK* ističe da demokratsko i interkulturno kompetentno ponašanje proizlazi iz dinamičkog i adaptivnog procesa, tokom koga pojedinac prikladno i efikasno odgovara na kontinuirane izazove sa kojima se suočava u interkulturnim situacijama i razmenama, što se postiže „fleksibilnom mobilizacijom, usklađivanjem i angažovanjem različitih skupova psiholoških resursa koji se selektivno aktiviraju iz celokupnog repertoara vrednosti, stavova, veština, znanja i razumevanja nekog pojedinca” (2020a: 35), odnosno kroz međudelovanje različitih aspekata sve četiri pomenute dimenzije, što odražava holistički pristup kompetencijama za demokratsku kulturu. Upotreba ovog pristupa, uz vrednovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, kulturne raznolikosti i demokratskih procesa omogućava pojedincima da postanu obrazovani, promišljeni, odgovorni, angažovani i osnaženi demokratski građani, otporni na ekstremnu retoriku i radikalizaciju (2020c).

Konačno, *Referentni okvir kompetencija za demokratsku kulturu* predstavlja sistematičan dokument koji se može koristiti kao sredstvo za promovisanje demokratskih i interkulturnih kompetencija pojedinaca na svim uzrastima i u različitim obrazovnim, društvenim i kulturnim scenarijima, uz bogaćenje i reviziju nastavnih planova i programa, model sveobuhvatnog pristupa školi, poštovanje raznolikosti pedagoških pristupa i povezivanje sa svakodnevnim životnim situacijama i kontekstima. Takođe, možemo istaći da je kreiran i da odgovori na izazove sa kojima se suočava savremeni globalizovani svet, te tako ima širu projekciju jer nije usmeren samo na sferu obrazovanja, već teži da bude podrška i svim akterima uključenim u razvoj samosvesnog globalnog građanstva, koje predstavlja osnov izgradnje i održivosti pluralističkih, pravednih, inkluzivnih i demokratskih društava.

Maja M. Andrijević

Univerzitet u Kragujevcu

Filološko-umetnički fakultet, Katedra za hispanistiku

maja.andrijevic@filum.kg.ac.rs

0000-0001-9251-9659

Priljeno: 15. 1. 2023.

Prihvaćeno: 5. 2. 2023.